Original Article Open Access

Child Rights Journal

2023; 5(19): 31-46

Journal Homepage: http://childrightsjournal.ir

International ThinkTank of Human Dignity

The Iranian Association of Medical Law

The Iranian Association of Child Rights

A Reflection on the Role of States and the Family Unit in Ensuring and Protecting Children's Rights in Cyberspace from the Perspective of International Human Rights Instruments

Mohammad Mehdi Seyed Nasseri[1]

1. Researcher in Medical Ethics and Law Research Center, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

ABSTRACT

Background and Aim: The expansion of information and communication technologies and the increasing access of children to cyberspace have created numerous opportunities and challenges in guaranteeing and protecting children's rights. This new space, while offering educational and recreational opportunities, also poses risks such as privacy violations, sexual exploitation, cyber violence, cyberbullying and the disclosure of personal information for children. In this context, states and the family unit, as two primary and influential entities in safeguarding and ensuring children's rights, play a crucial role in preventing and mitigating these risks. The main objective of this research is to analyze the roles and responsibilities of states and the family unit in protecting children's rights in cyberspace, focusing on international human rights instruments, particularly the Convention on the Rights of the Child and its Optional Protocols. The primary research question is how states and the family unit can effectively protect children's rights in cyberspace within the framework of their international obligations and what legal, supervisory and educational measures can be implemented in this regard.

Method: The current research is applied in terms of purpose and descriptive-analytical in terms of the type of research, which has been collected and analyzed by using library resources and examining a wide range of documents and procedures and other research works.

Results: The findings demonstrate that states, according to international human rights instruments, are obligated to establish legal and regulatory mechanisms to prevent violations of children's rights in cyberspace. These mechanisms include enacting comprehensive legislation, formulating protective protocols, developing digital education programs and collaborating with international and non-governmental organizations. Additionally, the family unit, as the primary social environment of children, has the responsibility to raise awareness, monitor and guide children to use cyberspace safely and appropriately. Nevertheless, challenges such as parents' lack of awareness, insufficient legislation and the absence of comprehensive protective policies are significant barriers to protecting children's rights in cyberspace.

Conclusion: In conclusion, the research emphasizes the need for coordination and collaboration among states, the family unit, educational institutions and international organizations. It suggests that states, by leveraging global experiences and localizing protective and educational policies, can create better conditions to safeguard children's rights in cyberspace.

Keywords: Children's Rights; Cyberspace; States; Family Unit; International Human Rights Instruments; Children's Privacy

Corresponding Author: Mohammad Mehdi Seyed Nasseri; **Email:** sm.snaseri@gmail.com

Received: June 01, 2023; **Accepted:** August 29, 2023

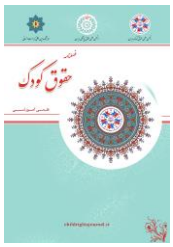
Please cite this article as:

Seyed Nasseri MM. A Reflection on the Role of States and the Family Unit in Ensuring and Protecting Children's Rights in Cyberspace from the Perspective of International Human Rights Instruments. Child Rights Journal. 2023; 5(19): 31-46.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-18]

This Open Access Article Distributed under the Terms of the Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0 (CC BY-NC 4.0)

مقاله پژوهشی
دسترسی آزاد

فصلنامه حقوق کودک

دوره پنجم، شماره نوزدهم، پاییز ۱۴۰۲، صفحات ۴۶-۳۱

Journal Homepage: http://childrightsjournal.ir

تأملی بر نقش دولت‌ها و نهاد خانواده در تضمین و حمایت از حقوق کودکان در فضای مجازی از منظر اسناد بین‌المللی حقوق بشر

محمدمهدی سیدناصری[۱]

۱. پژوهشگر مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: گسترش فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی و افزایش دسترسی کودکان به فضای مجازی، فرصت‌ها و چالش‌های متعددی را در زمینه تضمین و حمایت از حقوق کودکان ایجاد کرده است. این فضای نوین، علاوه بر ارائه امکانات آموزشی و تفریحی، مخاطراتی همچون نقض حریم خصوصی، سوءاستفاده جنسی، خشونت مجازی، آزار و اذیت سایبری و افشای اطلاعات شخصی را نیز برای کودکان به همراه دارد. در این میان، دولت‌ها و نهاد خانواده به عنوان دو نهاد اصلی و مؤثر در حمایت و تضمین حقوق کودکان، نقش مهمی در پیشگیری و کاهش این مخاطرات ایفا می‌کنند. هدف اصلی این پژوهش، تحلیل نقش و تکالیف دولت‌ها و نهاد خانواده در حمایت از حقوق کودکان در فضای مجازی، با تکیه بر اسناد بین‌المللی حقوق بشر، به ویژه کنوانسیون حقوق کودک و پروتکل‌های الحاقی آن است. پرسش اصلی پژوهش این است که چگونه دولت‌ها و نهاد خانواده می‌توانند در چهارچوب تعهدات بین‌المللی خود، به طور مؤثر از حقوق کودکان در فضای مجازی حمایت کنند و چه تدابیر حقوقی، نظارتی و آموزشی در این زمینه قابل اجراست؟

روش: پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر نوع پژوهش، توصیفی ـ تحلیلی است که با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و بررسی طیف وسیعی از اسناد و رویه‌ها و سایر آثار پژوهشی، مطالب، جمع‌آوری و تحلیل شده‌اند.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که دولت‌ها، طبق اسناد بین‌المللی حقوق بشر، موظف به ایجاد سازوکارهای قانونی و نظارتی برای پیشگیری از نقض حقوق کودکان در فضای مجازی هستند. این سازوکارها شامل تصویب قوانین جامع، تنظیم پروتکل‌های حفاظتی، توسعه آموزش‌های دیجیتالی و همکاری با نهادهای بین‌المللی و غیر دولتی است. همچنین نهاد خانواده به عنوان نخستین محیط اجتماعی کودک، وظیفه آگاهی‌بخشی، نظارت و هدایت کودکان در استفاده صحیح و ایمن از فضای مجازی را بر عهده دارد. با این حال، چالش‌های متعددی مانند عدم آگاهی والدین، فقدان قوانین کافی و نبود سیاست‌های جامع حمایتی، موانع جدی در تحقق حمایت از حقوق کودکان در فضای مجازی به شمار می‌روند.

نتیجه‌گیری: در نتیجه‌گیری، پژوهش بر ضرورت هماهنگی و همکاری میان دولت‌ها، نهاد خانواده، نهادهای آموزشی و سازمان‌های بین‌المللی تأکید می‌کند و پیشنهاد می‌دهد که دولت‌ها با بهره‌گیری از تجربیات جهانی و بومی‌سازی سیاست‌های حفاظتی و آموزشی، شرایط بهتری برای حمایت از حقوق کودکان در فضای مجازی فراهم کنند.

واژگان کلیدی: حقوق کودک؛ فضای مجازی؛ دولت‌ها؛ نهاد خانواده؛ اسناد بین‌المللی حقوق بشر؛ حریم خصوصی کودکان

نویسنده مسئول: محمدمهدی سیدناصری؛ **پست الکترونیک:** sm.snaseri@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۱۱؛ **تاریخ پذیرش:** ۱۴۰۲/۰۶/۰۷

خواهشمند است این مقاله به روش زیر مورد استناد قرار گیرد:

Seyed Nasseri MM. A Reflection on the Role of States and the Family Unit in Ensuring and Protecting Children's Rights in Cyberspace from the Perspective of International Human Rights Instruments. Child Rights Journal. 2023; 5(19): 31-46.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-18]

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

مقدمه

باتوجه به سرعت پیشرفت تکنولوژی‌های دیجیتال و نفوذ فضای مجازی (Cyberspace) در زندگی انسان‌ها، فرصت مقاومتِ جوامع در مقابل پدیده‌های جدید از بین رفته است و کلیه جوامع در مدت کوتاهی در مسیر جریان قرار گرفته و آن را می‌پذیرند و این همان روند جهانی‌شدن است که اجتناب‌ناپذیر به نظر می‌رسد. امروزه فضای مجازی چنان با زندگی انسان‌ها عجین شده است که در عرصه فرهنگ و ارزش‌ها، خود را به عنوان مبنایی‌ترین پایه و ستون شکل‌گیری نظام اجتماعی نشان می‌دهد و می‌توان گفت تکنولوژی‌های مدرن از مرزهای جغرافیایی گذشته و به عمق مرزهای ارزشی، فرهنگی و نظام‌های اجتماعی نفوذ کرده، تأثیر گذاشته و آدمی در مقابل این امر پویا و رونده راه فراری ندارد.

به عقیده بسیاری از کارشناسان یکی از مهم‌ترین اقشاری که در مواجه با فضای مجازی در معرض خطرات و تهدیدات مختلف قرار دارند، کودکان هستند. امروزه اهمیت و تأثیر رسانه‌ها و سرگرمی‌های مجازی در شکل‌دهی افکار و رفتار کودکان تأثیری عمیق است که می‌تواند جوامع را تحت تأثیرات مثبت و منفی خود قرار دهد. هم‌اکنون دسترسی آزاد و آسان کودکان به دنیای اینترنت چنان افزایش یافته که ساختارهای اجتماعی جدیدی حول این فضا در حال شکل‌گیری است که باعث افزایش سرعت تغییرات و به هم‌خوردن نظم سنتی در آموزش و پرورش کودکان شده است، البته در کنار کلیه این پیشرفت‌ها، همه‌گیری کرونا و قرنطینه عمومی، نیز به روند تحولات دیجیتال شتاب بخشید و کودکان، بیش از پیش غرق در محیط دیجیتال شده و رد پای تکنولوژی در زندگی آن‌ها پررنگ‌تر و جدی‌تر شد. حقیقت این است که هم‌اکنون بشر شاهد تولد نسلی دیگر از نسل زد یا نسل نت (Z Generation) است که تقریباً میان سال‌های ۱۹۹۵ تا ۲۰۱۰ میلادی متولد شده‌اند و از کودکی شاهد پیشرفت اینترنت و کاربرد ابزارهای هوشمند در زندگی هستند. در واقع کودکان را که به موجب سن کم و استفاده زیاد از اینترنت «بومیان دیجیتال» نامیده‌اند، اینترنت را به عنوان ابزاری برای یادگیری، برقراری ارتباط، به اشتراک‌گذاری اطلاعات و مشارکت در زندگی اجتماعی به کار می‌برند و استفاده از اینترنت و فضاهای آنلاین، زندگی آن‌ها را تحت تأثیرات بسیار قرار داده و در کنار فضایی که برای خودباوری و پیشرفت آن‌ها ایجاد کرده است، چالش‌های زیادی در حوزه‌های مختلف نیز ایجاد می‌کند.

با توجه به اینکه اهمیت و تأثیر منفی رسانه‌ها و سرگرمی‌های دیجیتال و دنیای مجازی در کودکان بر کسی پوشیده نیست، موضوع جدی حمایت از حقوق کودکان در برابر این فناوری شگفت و پرقدرت یکی از مباحث علمی و اجتماعی مهم این روزهاست. به بیان دیگر دستاوردهای بشری، فرصت‌های جدیدی را برای تحقق حقوق کودکان در این فضا به وجود آورده است که می‌بایست از سوی دولت‌ها مورد توجه قرار گیرد. در این فضا با توجه به گستردگی دامنه آن، مخفی‌بودن هویت کاربران، سرعت بالا و فرامرزی‌بودن، فقدان مکانیزم اِعمال صلاحیت و نظارت دولت‌ها می‌تواند بر حوزه شناخت و ادراک کاربران تأثیر عمیقی گذاشته و کلیه افراد به خصوص کودکان و نوجوانان را با خطرات خاصی مواجه کند. از همین رو صندوق بین‌المللی حمایت از کودکان (یونیسف) در جدیدترین گزارش خود در ژانویه ۲۰۲۳ با عنوان چشم‌انداز حقوق کودکان در سال ۲۰۲۳ نقض حقوق کودکان در محیط دیجیتال (اینترنت) و شکاف دیجیتال را یکی از چالش‌ها و بحران‌های بزرگ زندگی کودکان در سال ۲۰۲۳ اعلام کرده است.

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-18]

حال این پرسش‌ها مطرح است که تعریف کودک چیست و یک کودک در محیط دیجیتال با چه خطرات و تهدیداتی مواجه است؟ چه سازوکارهای فنی، قانونی و ساختاری در عرف بین‌المللی و داخلی برای حمایت از کودکان در محیط دیجیتال در دسترس است؟ رویه دولت‌ها و نهادهای بین‌المللی و جامعه مدنی در صیانت از حقوق کودک از یکسو و حفظ جریان آزاد اطلاعات و آزادی بیان از سوی دیگر چگونه بوده است؟ نقش نهاد خانواده در الگودهی مناسب به کودک در محیط دیجیتال و عدم استفاده ابزاری از او در محیط دیجیتال چگونه است؟ چه راهکارها و پیشنهاداتی برای صیانت از حقوق کودکان در محیط دیجیتال وجود دارد؟

این پژوهش با روش توصیفی ـ تحلیلی و با بررسی اسناد، کتب و مرور مقالات علمی ـ پژوهشی مرتبط صورت گرفته است و به دنبال ارائه چهارچوب منسجمی برای حمایت از حقوق کودکان در برابر تهدیدات فضای مجازی می‌باشد.

روش

روش تحقیق در این مطالعه، روش تحقیق کیفی است. تحقیق کیفی انجام عملی تحقیق در دنیای واقعی است و بسیار ظریف و عمیق مسائل را مورد شناسایی قرار می‌دهد. با استفاده از این روش می‌توان پیچیدگی مسأله‌های اجتماعی را شناسایی کرد. روش تحقیق کیفی، بیش از آنکه تعمیمی باشد، انعکاس‌دهنده مفاهیم ناشناخته است و در اکتشاف مسائل و نکات جدید در رابطه با موضوعات مختلف و حوزه‌هایی که کمتر بدان توجه شده و کمتر بسط داده شده است، کاربرد دارد. در تحقیق کیفی محقق ضمن توجه به دیدگاه‌های افراد مورد تحقیق می‌کوشد تا از دیدگاه‌های آن‌ها آگاه گردد. در این روش پژوهشگر و افراد مورد تحقیق باهم رابطه متقابل برقرار می‌کنند و سرانجام اینکه برای جمع‌آوری داده‌های اصلی به گفته‌ها و رفتارهای قابل مشاهده افراد تکیه می‌کنند، اما در تحقیقات کمی فرآیندهای اجتماعی و ذهنی معمولاً پنهان و کشف‌نشده باقی می‌مانند و این همان چیزی است که تحقیقات کیفی قصد آشکار کردن آن را دارند.

۱. پیشینه پژوهش: محمدرضا رضایی والا و همکاران با بیان بررسی آسیب‌های شبکه‌های مجازی بر سبک زندگی جوانان و نوجوانان، به ویژگی‌های جوامع مدرن و تأثیر رو به رشد اینترنت در میان مردم اشاره کرده است و میزان تأثیر شبکه‌های مجازی بر زندگی نوجوانان و جوانان چه به صورت مثبت و منفی و نقش و تعهدات نهاد خانواده در کاهش آسیب‌های ناشی از استفاده از شبکه‌های اجتماعی را مطرح نموده است (۱). نویسندگان ضمن پرداختن به تاریخچه اینترنت و مفهوم آن و علل گرایش جوانان به اینترنت و پدیده اعتیاد اینترنتی در نوجوانان به پیامدهای آن اشاره کرده و در نهایت به موارد آسیب‌زا پرداخته‌اند. به نظر می‌رسد نگاه به این پژوهش صرفاً از منظر آسیب‌های اجتماعی بوده و در زمینه مفاهیم و مبانی حقوقی سخنی به میان نیاورده است.

همچنین سیدناصری و شاه‌محمدی در پژوهشی بیان داشته، گسترش لحظه‌ای محیط دیجیتال در ابعاد مختلف زندگی کودکان امروز ایفای نقش می‌کند (۲). در کنار آن با افزایش استفاده از فضای مجازی که نقش مؤثری در تولید، انتشار و انتقال اطلاعات آموزشی و سرگرمی داشته است، سطح دسترسی به محتوای برخط برای اقشار مختلف جامعه از جمله کودکان افزایش پیدا کرده است. در عین حال، این شرایط بستری برای محدودشدن یا نقض حقوق افراد علی‌الاخصوص کودکان نیز ایجاد کرده است، زیرا کودکان امروز زمان زیادی را جهت فعالیت‌های آموزشی، تفریحی و سرگرمی در اینترنت و محیط

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-18]

دیجیتال سپری می‌کنند و در معرض انواع خطرات و تهدیدات نیز قرار می‌گیرند. در این فضا، موضوع صیانت از حقوق کودک و نوجوان در فضای مجازی، مسأله‌ای درخور توجه است که باید از سوی دولت‌ها و سایر نهادهای دولتی و مدنی و سایر متولیان امور کودکان مورد حمایت ویژه قرار گیرد.

همچنین نکوفر و قلاوند در پژوهشی دیگر با بیان این نکته که به دلیل گستردگی این پدیده نوظهور و بروز و ظهور چالش‌ها و بحران‌های جدیدی که در عرصه‌های مختلف اجتماعی ایجاد نموده، شناخت صحیح و شیوه‌های برخورد با این پدیده امری لازم و ضروری به حساب می‌آید (۳). یکی از دغدغه‌های اساسی جوامع در عصر اطلاعات که جامعه ایران نیز از این امر مستثنی نبوده، مسأله اخلاق و هویت کودکان عمومی است. اخلاق و هویت کودکان اجتماعی به عنوان مجموعه‌ای از ارزش‌ها و قواعد رفتار در جامعه است. بر این اساس اخلاق و هویت کودکان اجتماعی، حوزه‌ای از فرهنگ عمومی یک جامعه را تشکیل می‌دهد که شامل عقاید، ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی جامعه محسوب می‌شود، لذا با توجه به اهمیت مقوله فرهنگ در جامعه ایران و از سوی دیگر تهدیدات و فرصت‌های موجود در فضای مجازی نویسندگان مسأله اخلاق و هویت کودکان در فضای مجازی و آثار آن را در قالب یک پژوهش علمی ـ مروری مورد مطالعه قرار داده‌اند.

یافته‌ها

۱. مفهوم‌شناسی

۱-۱. تعریف کودک: مطابق با تعریف ماده اول کنوانسیون حقوق کودک مصوب ۱۹۸۹، کودک به هر انسان زیر هجده سال اطلاق می‌شود، مگر اینکه طبق قانون قابل اجرا در مورد کودک، سن بلوغ زودتر حاصل شده باشد (۴).

خردسالان و کودکان از نظر سند صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی شامل کلیه افراد کمتر از هجده سال می‌شوند که در قلمرو حاکمیت جمهوری اسلامی ایران قرار دارند. این تعریف شامل کودکان مهاجر، پناه‌جو و آواره نیز می‌شوند. پیمان‌نامه حقوق کودک نیز، کودکان تحت حمایت کنوانسیون هر انسان دارای هجده سال یا کمتر از هجده سال تعریف شده است. بنابراین تعیین سن در سند یادشده با اسناد بین‌المللی مطابقت دارد (۵).

به علاوه در ماده ۳۸ کنوانسیون حقوق کودک، حضور افراد زیر ۱۵ سال در مخاصمات مسلحانه ممنوع شده است که البته این سن در پروتکل اختیاری کنوانسیون حقوق کودک در مورد شرکت کودکان در جنگ که در ۱۲ فوریه ۲۰۰۲ لازم‌الاجرا شد، به ۱۸ سال افزایش یافته است (۶).

با تکیه بر موارد فوق و توجه به ابعاد مختلف تعریف کودکی، نمی‌توان به طور دقیق حدود سنی کودک را مشخص کرد، اما می‌توان گفت با تکیه بر کنوانسیون حقوق کودک، پایان کودکی همان ۱۸ سال تلقی شده است و آغاز آن را می‌توان از قبل از تولد کودکان و دوره جنینی در نظر گرفت، پس دولت‌ها باید برای ایفای حق بر سلامت کودکان، علاوه بر اقدامات لازم در سطح ملی در عرصه بین‌المللی نیز فعال باشند تا کودکان از دوره کودکی، در همه جنبه‌ها، به سلامت عبور کنند (۷).

۱-۲. تعریف فضای مجازی: باوجود توسعه فراگیر کاربرد و آثار فضای مجازی در سطوح مختلف زندگی بشری در عصر حاضر، تاکنون تعریف واحد و اتفاق نظری از این عبارت ارائه نشده است. با این حال می‌توان گفت فضای مجازی حوزه دیجیتال جهانی از شبکه‌های وابسته

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-18]

به هم و همچنین شبکه‌های تعاملی، از جمله اینترنت و سایر شبکه‌های مخابراتی و پردازنده‌هایی است که جهت انتقال، تولید یا حفظ و حذف اطلاعات گوناگون از آن استفاده می‌شود (۸).

۲. آثار منفی و تهدیدات فضای مجازی بر زندگی کودکان: حضور پررنگ کودکان در جهان فناوری و دسترسی به جریان عظیم اطلاعات و ارتباطات دارای کارکردهای مثبت و منفی بسیاری است، اما آنچه در این مجال به آن پرداخته خواهد شد، تنها بخشی از تهدیدات و خطرات احتمالی است که کودکان در این فضا با آن مواجه هستند:

۲-۱. نقض حق بر حریم شخصی کودکان: کودکان در اینترنت بخش قابل توجهی از اطلاعات شخصی خود را در محیط‌هایی چون اتاق‌های گفتگو در شبکه‌های اجتماعی، سایت‌های بازی آنلاین و موارد مشابه افشا می‌کنند که جمع‌آوری غیر قانونی آن‌ها تهدیدی جدی برای حریم خصوصی آن‌ها به شمار می‌آید و می‌تواند زمینه‌ساز سرقت اطلاعات و پیامدهای منفی آن باشد، چراکه هرگز مشخص نیست این اطلاعات به دست چه کسانی می‌افتد و چگونه مورد استفاده قرار می‌گیرد، حتی چنین وضعیتی می‌تواند کودکان را در معرض استفاده‌های تجاری از اطلاعات آن‌ها با هدف‌گیری تبلیغاتی قرار دهد (۹).

۲-۲. وابستگی شدید کودکان به بازی‌های آنلاین و سوغات تکنولوژی و مدرنیته: بازی‌های کامپیوتری و آنلاین سوغات تکنولوژی و مدرنیته هستند که کودکان و نوجوانان در سراسر جهان بخشی از اوقات خود را به درگیرشدن با آن‌ها می‌گذرانند. اغلب این بازی‌ها دارای صحنه‌های خشن و مهیج هستند و تداوم بازی با آن‌ها کودک و نوجوان را به خود وابسته می‌کنند. با آماری که از کودکان و نوجوانان به دست‌آمده درصد قابل توجهی از آنان به نوعی اعتیاد، یعنی اعتیاد به بازی‌های کامپیوتری دچار شده‌اند. این سرگرمی‌های آنلاین با استفاده از تصاویر پرتحرک و صداهای مهیج، دنیایی از هیجان و خشونت را مهیا می‌کنند و استرس ناشی از آن‌ها منجر به شکل‌گیری رفتارهای پرخاشگرانه در کودکان و نوجوانان خواهد شد. کودکان و نوجوانان با گذراندن ساعت‌های زیاد در بازی‌های کامپیوتری و آنلاین از فعالیت‌هایی که به حفظ سلامت جسمی و تناسب‌اندام آنان کمک می‌کند، دور می‌مانند. مشغولیت زیاد به این بازی‌ها منجر به اختلال در سیستم عصبی، دردهای عضلانی، بی‌حسی در دست‌ها و آسیب به شبکه بینایی به دلیل تمرکز زیاد خواهد شد (۱۰)، چاقی و اضافه وزن نیز از پیامدهای این وابستگی تلخ به ابزار دیجیتال است. در کنار آن بازی‌های سه‌بعدی رایج با هدست‌های واقعیت مجازی با ایجاد دنیایی انتزاعی در ذهن کودکان سبب افت شدید تحصیلی در آن‌ها خواهد شد.

۲-۳. تهدیدات ناشی از حضور کودکان در فضای مجازی: در محیط دیجیتال که امروزه از هر سه کاربر فعال آن یک نفرشان کودک است، تهدیدهای پرشماری برای کودکان در زمینه‌های مختلف وجود دارد که می‌توان از مهم‌ترین آنان به چهار بخش عمده اشاره کرد:

۱ـ بخش خشونت از طریق بازی‌های رایانه‌ای که روح و روان کودک را تهدید می‌کند؛

۲ـ بخش فحشا و فساد که به نوبه خود بی‌وبندوباری، پورنوگرافی (Pornography) و هرزه‌نگاری را در کودک افزایش می‌دهد؛

۳ـ بخش استفاده از مواد مخدر و روان‌گردان‌ها و اعتیاد به فضای سایبری در اثر استفاده بیش از حد کودکان و نوجوانان؛

۴ـ بخش کلاه‌برداری در اثر اعتماد بی‌پایه به کاربران فضای مجازی، به ویژه توسط کودکان (۱۱).

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-18]

۳. واکاوی سازوکارهای بین‌المللی در تضمین و حمایت از حق بر حق داشتن کودکان در فضای مجازی: عنصر قانونی و مبنای حقوقی برای حق دسترسی کودکان به فضای مجازی را می‌توان ماده ۱۹ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی (International Covenant on Civil and Political Rights) دانست. این ماده در تشریح حق آزادی بیان، بر این نکته تأکید دارد که آزادی بیان شامل آزادی تحصیل یا دریافت اطلاعات و اشاعه یا انتقال اطلاعات می‌باشد، خواه شفاهاً، خواه به صورت نوشته یا چاپ یا هنری یا به هر وسیله دیگر که صورت گیرد. در همین راستا، ماده ۱۷ کنوانسیون حقوق کودک مقرر می‌دارد که کشورهای طرف کنوانسیون، دسترسی کودک به اطلاعات و مطالب از منابع گوناگون و بین‌المللی، خصوصاً مواردی که مربوط به اعتلای رفاه اجتماعی، معنوی یا اخلاقی و بهداشت جسمی و روحی وی می‌شود را تضمین کنند. حال با توجه به ماهیت فضای مجازی که آثاری فراگیر دارد و محدود به مرزهای جغرافیایی نیست، منع کودکان از استفاده از اینترنت و دنیای دیجیتال محال و غیر قانونی است.

در حوزه بین‌المللی کنوانسیون حقوق کودک سازمان ملل متحد به عنوان یکی از قابل قبول‌ترین اسناد حقوق بشری که در سال ۱۹۸۹ به تصویب رسیده است و از اسناد لازم‌الاجرا و بسیار مهم مربوط به حقوق بشر است و مورد توافق جامعه بین‌المللی می‌باشد، سند مدونی از انتظارات جامعه برای حقوق کودکان است که در آن به انواع حقوق کودکان پرداخته شده است، اما در سال‌های بعد با رشد سریع اینترنت و فضای دیجیتال، این سند دیگر کافی و پاسخگو نبود. پس از آن با توجه به لزوم حمایت و صیانت از حقوق کودکان در محیط دیجیتال از سوی دولت‌ها و سایر نهادهای دولتی و مدنی و سایر متولیان امور کودکان، یونسکو در سال ۱۹۹۹ برای حمایت از حقوق کودکان اعلامیه و طرح اقدام برای حمایت از کودکان را تصویب کرد. یونیسف نیز در گزارش سالانه وضعیت کودکان در سال ۲۰۱۷ از کلیه ذی‌نفعان خواست تا حقوق کودکان را در فضای سایبری تحقق ببخشند. شورای اروپا نیز در سال ۲۰۱۸ به توصیه کشورهای عضو، بخشی از استراتژی خود در مورد حقوق کودک را به دستورالعمل‌های احترام، محافظت و تحقق حقوق کودک در محیط دیجیتال اختصاص داد (۱۲).

در ژانویه ۲۰۱۷ ویرایش تازه‌ای از کنوانسیون حقوق کودک به عنوان بخشی از گزارش گروه ویژه حامیان حقوق کودکان در انگلستان منتشر شد. حاصل تحقیقات این گروه این بود که کودکان و والدین هر دو به حمایت بیشتری برای هدایت و راهبری در جهان مجازی نیاز دارند. حقوق ارائه‌شده در این پیمان‌نامه علاوه بر چگونگی حمایت از کودکان در برابر خطرات احتمالی، به اعمال حقوق قانونی آن‌ها نیز پرداخته است. در واقع آن‌ها معتقدند این قانون باید تأمین‌کننده این حقوق در محیط دیجیتال نیز باشد. از جمله موارد اشاره‌شده در این سندِ بازنگری‌شده، اجرای قانون حمایت از اطلاعات عمومی در فضای اینترنت، ساده‌کردن اصطلاحات و شرایط استفاده از نرم‌افزارهای دیجیتال مخصوص کودکان است (۱۳).

لازم به ذکر است که به موجب ماده ۹ کنوانسیون حقوق کودک، دولت‌های عضو ملزم هستند تا کلیه اقدامات قانونی و اجرایی لازم جهت اعمال حقوق شناسایی‌شده در این کنوانسیون را مورد توجه قرار دهند. دولت‌ها با توجه به حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اقداماتی از این قبیل را جهت به حداکثررساندن منابع موجود در چهارچوب همکاری‌های بین‌المللی معمول خواهند داشت. ماده ۱۹ این کنوانسیون، دولت‌ها را مکلف به اتخاذ تدابیر مناسب قانونی، اجرایی، اجتماعی و آموزشی نموده است تا از کودکان در برابر تمامی اشکال خشونت جسمی،

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-18]

روانی، ضرب و جرح یا سوءاستفاده، اهمال، مسامحه‌کاری، بدرفتاری یا استثمار حمایت کند که با توجه به سبک زندگی در عصر جدید، محیط دیجیتال یکی از تهدیدات مهم برای سلامتی کودکان است و ضروری است که دولت‌ها و جوامع مدنی با اعمال قوانین مناسب اقدامات بین‌المللی برای محدودسازی برخی محتواهای مخرب برای کودکان را با همکاری کلیه اعضای جامعه بین‌الملل اتخاذ نمایند.

در کنار این موارد، در تفسیر عمومی شماره ۲۵ منتشره در تاریخ ۲۱ مارس ۲۰۲۱، کمیته حقوق کودک سازمان ملل متحد، یک نهاد حقوق بشری پیمان‌محور، به چگونگی اعمال پیمان‌نامه حقوق کودک توسط دولت‌ها در حوزه محیط دیجیتال پرداخت. در تنظیم تفسیر عمومی حاضر از مشارکت ۷۰۹ طفل و نوجوان از ۲۸ کشور در مناطق مختلف جغرافیایی بهره گرفته شده و فرآیند نهایی‌سازی آن حدود دو سال به طول انجامید. در کنوانسیون حقوق کودک، چهار اصل عمومی مهم که عبارت از اصل عدم تبعیض (ماده ۲)، اصل رعایت مصالح عالیه کودکان (ماده ۳)، اصل حق برحیات، رشد و بقا (ماده ۶)، و اصل حق بر شنیده‌شدن (ماده ۱۲) است، شناسایی شده و تمامی حقوق مندرج در کنوانسیون حول این چهار اصل عمومی در گردش است. در نظریه تفسیری شماره ۲۵ نیز در تمامی حقوق کودکان، چهار اصل یادشده مد نظر قرار گرفته است که باید به صورت ویژه مورد تفقد قرار گیرد. اصول چهارگانه کنوانسیون حقوق کودک، یعنی مواد ۲، ۳، ۶ و ۱۲ راهبردهایی هستند که اعمال دیگر مواد کنوانسیون حقوق کودک در حوزه دنیای دیجیتال باید در پرتوی آن‌ها صورت پذیرد (۱۴).

تفسیر عمومی شماره ۲۵ کمیته حقوق کودک می‌بایست در کنار دیگر تفاسیر عمومی، اسناد مصوب، روزهای گفتگوی عمومی و بیانیه‌های شفاهی و ماهوی کمیته حقوق کودک مورد مداقه قرار گیرد. اهمیت این تفسیر عمومی در برجسته‌نمودن تفاوت محیطی است که در سال‌های اخیر حضور کودکان در آن پررنگ شده است (۱۵). حقوق مورد اشاره در این تفسیر عمومی به تفصیل در تفاسیر عمومی و اسناد تکمیلی کمیته حقوق کودک پیش‌تر مورد توجه قرار گرفته‌اند، اما محوریت محیط دیجیتال، کمیته را بر آن داشت تا برای این محیط مبادرت به تکرار و تأکید بر این حقوق نماید. در دوران دیجیتال امروز، دوران کودکی همزمان در محیط‌های آنلاین و آفلاین می‌گذرد، در صورتی که از حقوق کودکان در یک محیط حمایت نشود در محیط دیگر نیز حقوق آن‌ها به خطر می‌افتد. می‌توان راه حل را در مسئول‌کردن ارائه‌دهندگان و بسترسازان محیط دیجیتال دانست. به بیان دیگر، حمایت از حقوق کودکان در محیط دیجیتال هزینه‌ای اجتماعی است که فراهم‌آورندگان محیط دیجیتال، از شرکت‌ها گرفته تا والدین و سرپرستان کودک به آن می‌پردازند. بهره‌گیری از رهنمودهای کمیته حقوق کودک، به عنوان نهاد تخصصی حقوق کودکان در سطح جامعه بین‌المللی، می‌تواند در تضمین حقوق این دسته از اعضای خانواده بشری بسیار راهگشا باشد.

۴. نقش و تعهدات دولت‌ها در تضمین و حمایت از حق بر امنیت کودکان در زیست بوم فضای مجازی:

امنیت در معنای حقوقی به معنی فقدان خطر نسبت به جان، مال، عرض و حقوق آحاد مردم در جامعه می‌باشد. امنیت از دیگر مؤلفه‌های حق بر سلامت کودک در بستر فضای مجازی است. از مهم‌ترین موارد تهدیدکننده امنیت کودکان در فضای مجازی قرارگرفتن آن‌ها در معرض خشونت‌های مجازی می‌باشد که این امر ضمن اینکه سلامت روان آن‌ها را به شدت تهدید می‌نماید، امکان بهره‌مندی آن‌ها از این فضا را محدود می‌کند. کنوانسیون

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-18]

حقوق کودک در ماده ۳۴ در خصوص حمایت از کودکان در مقابل پدیده هرزه‌نگاری و پورنوگرافی (Pornography) و استثمار جنسی، کشورهای عضو را مکلف به حمایت و انجام اقداماتی در سطح ملی و بین‌المللی دانسته است و در ماده ۱۹ حکومت‌ها را موظف کرده است تا با به کارگیری کلیه توانایی‌ها و امکانات جهت حمایت کودکان از سوءاستفاده‌های جنسی، ذهنی و جسمی که در قبال رفتارهای سهل‌گیرانه و عدم مدیریت ایجاد شده است، حمایت کنند. همچنین در ماده ۳۲ نیز از ممنوعیت استثمار و بهره‌کشی از کودکان سخن گفته است که نشان‌دهنده اهمیت حمایت از کودکان در چنین مواردی است تا سلامت جسم و روان کودکان به مخاطره نیافتد، اما بیشترین مخاطرات متوجه دختران است، اگرچه پسران نیز از این مخاطرات در امان نیستند.

فرصت‌های موجود برای تحقق حقوق کودکان و حمایت از آنان در فضای مجازی مستلزم تمهیدات گسترده تقنینی، اداری و احتیاطی است. دولت‌ها باید مقررات داخلی خود را مرور و در صورت نیاز، مبادرت به بروزرسانی یا تقنین مطابق با حقوق مصرح در پیمان‌نامه حقوق کودک و پروتکل‌های اختیاری آن (پروتکل در خصوص فروش، فحشا و هرزه‌نگاری کودکان و پروتکل در خصوص به کارگیری کودکان در مخاصمات مسلحانه (Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography)) کنند. تنقیح مقررات داخلی با توجه به اسناد پیش‌گفته به منظور تضمین حقوق کودکان در فضای مجازی است (۱۶). از طرف دیگر، حمایت برخط (آنلاین) از کودکان می‌بایست با راهبردها و سیاستگذاری‌های جامع دولت‌ها همگام شود. دولت‌ها در نتیجه مکلف هستند نیازهای کودکان کمتر برخوردار یا در معرض خطر را برآورده ساخته و در صورت لزوم اطلاعات مناسب را در اختیار این دسته از کودکان قرار دهند. همچنین به منظور هماهنگی میان‌بخشی و افزایش بهره‌وری، دولت‌ها باید نهادی را مأمور هماهنگ‌کردن سیاستگذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های دولتی کنند. طبیعی است دولت‌ها وظیفه دارند برای تحقق حقوق کودکان در محیط دیجیتال مبادرت به تخصیص منابع انسانی و مالی در این حوزه کنند، زیرا اثرگذاری تقنینی، سیاستگذاری و برنامه‌ریزی در این حوزه مستلزم پوشش حداکثری کودکان است. از دیگر تکالیف مهم دولت‌ها در تحقق حقوق کودکان در محیط دیجیتال، همانا جمع‌آوری داده و پژوهش است. داده‌ها و پژوهش‌های به‌روز برای فهم آثار محیط دیجیتال بر کودکان و ارزیابی اثربخشی مداخلات دولتی بسیار اهمیت دارد. نهادهای حقوق بشری ملی مانند مرجع ملی کنوانسیون حقوق کودک وزارت دادگستری موظف هستند، وضعیت حقوق کودکان در محیط دیجیتال را پایش کرده و شکایات کودکان در مورد نقض حقوقشان را دریافت و بررسی نمایند. همچنین در صورت وجود دیگر نهادهای پایش مستقل، نهادهای حقوق بشری ملی موظف هستند با این نهادها همکاری نمایند (۱۷).

دولت‌ها همچنین مکلف‌اند حقوق کودک در فضای مجازی را برای همگان به طور عام، و برای اشخاصی که به طور مستقیم یا غیر مستقیم با کودکان در ارتباط هستند، به طور خاص، اطلاع‌رسانی کنند. همچنین دولت‌ها می‌بایست برنامه‌های آموزشی برای کودکان، والدین، سرپرستان قانونی، عموم مردم و مسئولین را تسهیل نمایند تا از این طریق دانش عمومی نسبت به فرصت‌ها و چالش‌های حقوق کودکان در محیط دیجیتال را ارتقا بخشند. جامعه مدنی شامل انجمن‌های کودکان و نیز سازمان‌های مردم‌نهاد فعال در حوزه حقوق کودکان و فضای مجازی می‌بایست در توسعه، اعمال، پایش و

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-18]

ارزیابی مقررات، سیاستگذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های مربوط به حقوق کودکان مشارکت فعال داشته باشند. خدمات و محصولات شرکت‌ها و مؤسسات تجاری، از جمله شامل مؤسسات غیر انتفاعی، حقوق کودکان در محیط دیجیتال را به طور مستقیم و غیر مستقیم متأثر می‌کنند. در همین راستا بخش تجاری باید حقوق کودکان را رعایت کرده و در صورت نقض این حقوق، جبران خسارت مقتضی نماید. دولت‌ها موظف‌اند تا تضمین نمایند که بخش تجاری تکالیف خود را ایفا می‌کند. در حوزه تبلیغات و بازاریابی تجاری، دولت‌ها موظفند مطابق با ماده ۳ کنوانسیون حقوق کودک مصالح عالیه کودکان را در بالاترین اولویت قوانین تبلیغاتی و بازاریابی قرار دهند. دولت‌ها در نهایت موظف هستند سازوکارهای قضایی و غیر قضایی جبران خسارت مؤثر و متناسب جهت نقض حقوق کودکان در محیط دیجیتال را در دسترس کلیه کودکان و سرپرستان قانونی آن‌ها بگذارند.

در حوزه داخلی نگرشی به قوانین فعلی حاکم در نظام جمهوری اسلامی ایران نشان می‌دهد که کلیات قوانین و مقررات موجود در نظام حاکمیتی می‌تواند حمایت‌های کلی را از قشر کودک و نوجوان مورد نظر قرار دهد. علاوه بر این حالت کلی، در برخی قوانین، از جمله ماده ۲۸ قانون جرایم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸/۰۳/۰۵ مجلس شورای اسلامی در راستای صیانت از حقوق کودکان در فضای مجازی مقرر شده است: «... دادگاه‌های ایران در موارد زیر نیز صالح به رسیدگی خواهند بود: جرایم رایانه‌ای متضمن سوءاستفاده از اشخاص کمتر از ۱۸ سال، اعم از آنکه مرتکب یا بزه‌دیده ایرانی یا غیر ایرانی باشد.»

از اواسط دهه ۸۰ با فراگیری اینترنت، به صورت جدی‌تر به بحث صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی پرداخته شد، به نحوی که وزارت فرهنگ و ارشاد و مرکز رسانه‌های دیجیتال، پلیس فتا و سازمان فناوری اطلاعات اقداماتی ترویجی در این رابطه انجام دادند. در سال ۱۳۸۸ که قانون جرایم رایانه‌ای به تصویب رسید، بحث هرزه‌نگاری مرتبط با کودکان و نوجوانان در مواد ۱۴ و ۱۵ آن دیده شد و به دادگاه‌ها صلاحیت داده شد تا بتوانند با موضوعات مربوط به آن برخورد کنند، اما از آنجا که در این زمینه نقص مقررات‌گذاری و سیاستگذاری دیده می‌شد، مرکز ملی فضای مجازی از سال ۱۳۹۲ در گروه‌های کاری مختلف بحث صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی را در دستور کار قرار داد و سند صیانت از کودک و نوجوان در فضای مجازی را در سال ۱۳۹۵ در کمیسیون عالی محتوای این مرکز به تصویب رساند. با این وجود و به دلیل اینکه این سند در آن زمان به تصویب شورای عالی فضای مجازی نرسید و در صف تصویب باقی ماند، در سال ۱۳۹۷ و متناسب با شرایط، مورد بازنگری مجدد قرار گرفت و در نهایت در ۱۷ خرداد سال ۱۴۰۰ با هدف ساماندهی فضای مجازی کودک و ایجاد یک زیست‌بوم محافظت‌شده، توسط شورای عالی فضای مجازی به تصویب نهایی رسید. مطابق این سند باید کلیه سکوها و ارائه‌دهندگان محتوا و خدمات فضای مجازی در مدت یک سال، نسبت به صیانت از داده‌ها، رده‌بندی و تفکیک محتوا و خدمات ویژه هر رده سنی از خدمات عمومی اقدام نمایند و به موجب این مصوبه همچنین وزارتخانه‌ها مکلف شدند به شکل غیرِ انحصاری در رابطه با سکوها و خدمات صیانت‌شده برای خردسالان اطلاع‌رسانی کنند و تمام نیازمندی‌های عمومی و ضروری کودک شامل موتور جستجو و شبکه‌های اجتماعی و اپلیکیشن‌ها می‌بایست در محیطی امن در دسترس کودکان قرار دهند.

تدوین‌کنندگان به ۹ سیاست کلان برای محافظت از کودکان در برابر آسیب‌های احتمالی فضای مجازی اشاره

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-18]

کرده و در ادامه فعالیت‌های ایجابی خاصی را به برخی نهادهای اجرایی و حاکمیتی واگذار کردند، از جمله این مسئولیت‌ها تولید، مدیریت و نظارت بر تولید محتواست که افزون بر برخی از وزارتخانه‌ها به بسیج، سازمان تبلیغات اسلامی، سازمان صدا و سیما و وزارت ارشاد نیز واگذار شده است.

به طور کلی می‌توان گفت ترویج حق بر امنیت در فضای مجازی برای کودکان از این مهم ناشی می‌شود که در عصر تکنولوژی اینترنت ابزاری مهم است که می‌تواند در خدمت کمک به کودکان جهت دستیابی به حقوق خود، از جمله حق آموزش و پرورش، حق آزادی بیان، آزادی تشکل و مشارکت کامل در زندگی اجتماعی، فرهنگی و سیاسی باشد.

۵. نقش نهاد خانواده در الگودهی مناسب جهت حمایت از حقوق کودکان در برابر تهدیدات فضای مجازی: کودکان مهم‌ترین دارایی هر خانواده محسوب می‌شوند و والدین از بدو تولد تلاش می‌کنند فضایی سالم برای رشد و پرورش آنان فراهم کنند. باید گفت خانواده رکن بنیادین پرورش جسمی، روحی و اجتماعی کودک است و تربیت فرزندان از دشوارترین، حساس‌ترین و پرثمرترین وظایف بشری به ویژه والدین است که نتیجه نهایی آن، هم به خانواده و هم به جامعه بازمی‌گردد. در عصر حاضر محیط دیجیتال نیز عضوی جدایی‌ناپذیر از زندگی کودکان شده است، پس رویکرد سلبی و نادیده گرفتن به معنای پاک‌کردن صورت مسأله است و باید گفت در عصری که فضای مجازی و امکانات دیجیتال یکی از نیازهای اساسی بشر شده و حتی وسیله‌ای جهت امرار معاش بسیاری از خانواده‌ها به شمار می‌رود، تلاش برای نادیده‌گرفتن آن تقریباً محال و دور از منطق است.

امروزه والدین شاهد علاقه مفرط کودکان به رسانه‌ها و تأثیرپذیری سریع و عمیق آنان هستند که سبب زیان‌های جسمی و روحی جبران‌ناپذیری برای آنان می‌شود، پس چاره‌ای جز این نیست که خانواده‌ها در این فضا نیز همراه کودکان باشند و به آن‌ها کمک کنند شیوه بهره‌گیری سالم و ایمن از تکنولوژی و محیط دیجیتال را فرابگیرند (۱۸).

امروزه یکی از پدیده‌های نوظهور که بسیاری از کارشناسان فضای مجازی بر وقوع آن باور دارند، شکاف دیجیتال است که منجر به ایجاد فاصله میان اعضای خانواده با یکدیگر، به ویژه والدین و فرزندان می‌شود و پیامدهای مختلفی همراه دارد. در حقیقت با رشد جایگاه سرگرمی‌های دیجیتال در زندگی کودکان، شاهد رشد سواد دیجیتالی آن‌ها به صورت غیر مستقیم هستیم و افزون بر آن، وقتی کودکان علاوه بر سرگرمی و بازی برای ارتباط با مدرسه و معلم، حضور در کلاس، آموزش، انجام تکالیف و تمرین مجبور هستند، از ابزار دیجیتال استفاده نمایند، ناخودآگاه مهارت استفاده از این ابزار را هم کسب می‌کنند و ساعت‌ها وقت خود را با آن سپری کرده و بعضاً بهتر و سریع‌تر از والدینشان نیز از آن استفاده می‌کنند و این همان فاصله اطلاعاتی میان والدین و فرزندان در محیط دیجیتال است که در برخی موارد منجر به ضعف کنترل والدین بر عملکرد فرزندان هنگام کار با ابزار دیجیتال و فضای اینترنت می‌شود (۱۷).

می‌بایست گفت امروزه کنترل فرزندان از دنیای فیزیکی به دنیای مجازی سوق یافته و نظارت والدین بر فرزندان و روابط آن‌ها با همسالان باید در فضای اینترنت با حساسیت بالایی همراه باشد و این تنها با همراهی والدین با فرزندان است که میسر می‌شود. بهره‌گیری از امتیازات و قابلیت‌های فضای مجازی در رشد و پرورش کودکان برای استفاده هدفمند از قدرت رسانه بسیار مهم است. خانواده‌ها باید برای در امان‌ماندن فرزندان از آسیب‌ها رویکردی هدفمند در پیش بگیرند. برای مثال در خانه

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-18]

قانون‌ها و مقررات منطقی و منظمی برای استفاده از ابزار دیجیتال وضع کنند و زمان‌هایی را تعیین کنند تا اعضای خانواده با هم به تماشای تلویزیون یا فیلم سینمایی بنشینند. در بازی‌های رایانه‌ای کودک مشارکت کنند. در فضای مجازی حضور داشته باشند و بخشی از ارتباط خود با کودک را به این فضا منتقل کرده و دوستان آنلاین و آفلاین فرزندانشان را بشناسند و از برنامه‌های نرم‌افزاری و سایت‌های مورد استفاده فرزندانشان مطلع باشند (۱۹)، البته باید گفت جاسوسی از فعالیت‌های فرزند در دنیای دیجیتال هزینه‌بر و بی‌نتیجه است و بهترین راه همراهی و همدلی است. والدین می‌توانند با الگوسازی مناسب از خود در استفاده از ابزار دیجیتال بهترین تعیین‌کننده رفتار برای کودکان باشند. در واقع کودک در بخشی از دوران رشد، بیش از هر دوره‌ای از کسانی تقلید می‌کند که پیرامون او قرار دارند، لذا نهادینه‌کردن برخی از جنبه‌های رفتار اجتماعی در این دوران نیازمند همکاری و همراهی خانواده‌هاست.

تعامل مناسب والدین با کودکان و گفتگوی صمیمانه بهترین راه پذیرش توصیه‌ها و راهنمایی‌های والدین از سوی کودک است. در واقع آموزش صحیح و آگاهی‌دادن که لازمه آن ارتباط دوسویه بین والدین و فرزندان است، در هدایت صحیح کودکان و نوجوانان بسیار حائز اهمیت است. والدین باید در مورد مسائل روزمره و آشنایی با شبکه‌های اجتماعی با کودک و نوجوان صحبت کنند، حد و مرزها و قوانین را به او بیاموزند و او را از خطرات احتمالی باخبر کنند تا کودک و نوجوان به کمک والدین مسیر صحیح را پیموده و بتواند درست تصمیم بگیرد. پدر و مادر باید به کودک و نوجوان گوشزد نموده که اطلاعات خصوصی را در فضای مجازی منتشر نکنند، صفحات کاربری خود را به دوستان و خانواده محدود نمایند و بدانند چت‌های نامناسب، کامنت‌ها و ایمیل‌های توهین‌آمیز ممکن است پیامدهای جبران‌ناپذیری داشته باشند. در کنار تمام این‌ها والدین و مربیان معاصر می‌بایست دانش خود نسبت به تکنولوژی و دنیای روز را پیوسته افزایش داده و با بالابردن سواد دیجیتال خود از خطرات احتمالی محیط دیجیتال مطلع باشند و اقدامات لازم برای ایمن‌نگه‌داشتن کودکان را انجام دهند. در کنار این موارد، استفاده ابزاری از تصویر و صدای کودکان برای تبلیغ، مدلینگ، کسب دنبال‌کننده و... نیز بسیار مخاطره‌آمیز است، زیرا سلامت روان کودک را در حساس‌ترین سال‌های زندگی او تحت تأثیر قرار می‌دهد و به نوعی نقض حق بر حریم شخصی کودک است.

نکته مهم دیگر دسته‌بندی محتوایی ویژه کودکان و نوجوانان است. لازم است والدین و خانواده‌ها بر اختصاص محتواهای متناسب با سن و جنسیت و علایق کودکان حساس باشند. حال آنکه محتوای عمومی اینترنت بر این اساس دسته‌بندی نشده است و استفاده از این فضا به شدت نیازمند همراهی و نظارت والدین است. در کشورهای پیشرفته فضای اینترنت کودکان را از اینترنت عمومی مجزا کرده و سیم‌کارت‌های کودک و نوجوان دارای اینترنت دوستدار کودک و نوجوان است که بر اساس فهرست سفید به گونه‌ای تنظیم شده است که صرفاً امکان دسترسی به سایت‌های مجاز برای کودکان و نوجوانان فراهم است و یا مجموعه‌هایی محتواهای متناسب با سن و جنس و علایق کودکان را دسته‌بندی و پیشنهاد می‌کنند (۲۰).

از منظر حقوقی و مطابق با کنوانسیون حقوق کودک نقض حق بر حریم شخصی کودک جرم محسوب می‌گردد و می‌تواند کودک را در معرض مخاطرات و آسیب‌های جسمانی و روانی در آینده قرار دهد و مرجع ملی کنوانسیون حقوق کودک وزارت دادگستری در بیانیه‌ای از کلیه رسانه‌ها به ویژه رسانه ملی خواسته است، کنشگران

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-18]

عرصه حقوق کودک، اشخاص حقیقی و حقوقی حتی والدین و سرپرستان کودکان با احترام به حقوق کودکان و با توجه خاص به مصالح عالیه کودکان، از انتشار تصاویر آن‌ها با هر هدفی در صفحات شخصی، فضای مجازی، سایت‌های خبری و جراید مکتوب خودداری نمایند (۲۰). در قوانین و کنوانسیون‌های بین‌المللی نیز حقوق کودکان به رسمیت شناخته شده است و در سطح جهان کودکان زمانی که به سن قانونی برسند می‌توانند از والدینشان به دلیل نقض حریم خصوصی شکایت کنند، در اینجا نیز ماده ۳۲ کنوانسیون حقوق کودک، حق کودکان را محترم شمرده و بر حفظ حریم شخصی کودک در برابر کلیه اشکال استثمار که هر یک از جنبه‌های رفاه کودک را به مخاطره بیندازد، تأکید دارد. در قانون ایران نیز قوانینی چون قانون حمایت از کودک و نوجوان، از حقوق کودکان حمایت می‌کند و اگر سوءاستفاده از کودکان به حدی باشد که مصداق کودک‌آزاری باشد و منجر به صدمات روحی، روانی و اخلاقی او شود، جرم تلقی شده و مورد حمایت قانون قرار می‌گیرد.

نتیجه‌گیری

در دو دهه گذشته کلیه ابعاد زندگی بشر، تحت تأثیر پیشرفت‌های شگرف تکنولوژی و فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات قرار گرفته است. زندگی کودکان که به دلیل حضور زیاد و زود هنگام در فضای مجازی «بومیان دیجیتال» نامیده می‌شوند نیز به دنبال این پیشرفت‌ها دچار دگرگونی‌های بی‌سابقه‌ای شده و سرگرمی‌های دیجیتال نقش مهمی در آن یافته است. می بایست توجه نمود که در این فضای بی‌انتها و پرسرعت خطرات بسیاری کودکان را تهدید می‌کند و شرایطی فراهم می‌شود که حقوق آنان نقض یا محدود گردد، در نتیجه توجه به تعهدات و نقش دولت‌ها در تضمین و حمایت حقوق کودکان و رعایت حق بر سلامت کودکان در سطح بین‌المللی و داخلی ضروری است. یکی از اصلی‌ترین مؤلفه‌های حق بر سلامت، حق بر سلامت روان است که از مهم‌ترین مصادیق حقوق کودکان می‌باشد و عوامل مختلفی در تهدید یا تحقق این حق کودکان مؤثرند که فضای مجازی یکی از آن‌هاست. حق بر سلامت، حق بر آموزش، حق بر امنیت شخصی و حق بر تفریح و سرگرمی، حقوق ملازم با رشد و تعالی کودکان است که در عصر دیجیتالیسم به شدت با محیط دیجیتال مرتبط است. فضای مجازی امروزه به عنوان یک حق و نیز ابزار تحقق سایر حقوق، از جمله آزادی بیان و مشارکت و آموزش مورد شناسایی و حمایت قرار گرفته است.

از منظر حقوقی و در سطح بین‌المللی نیز اسناد و اقدامات مهمی در حمایت از حقوق کودکان به چشم می‌خورد. یکی از مهم‌ترین اسناد حقوقی در این زمینه، پیمان‌نامه حقوق کودک سازمان ملل متحد است که در سال ۱۹۸۹ به تصویب رسید. در سال‌های بعد و با پیشرفت اینترنت و رسانه‌های دیجیتال این سند حقوقی مورد بازنگری قرار گرفت و برای حمایت از حقوق کودکان و جلوگیری از تضییع حقوق آن‌ها در محیط مجازی و دیجیتال مفاد جدیدی به آن افزوده شد. از جمله مفاد جدید این پیمان‌نامه اجرای قانون حمایت از اطلاعات عمومی در فضای اینترنت، ساده‌کردن اصطلاحات و شرایط استفاده از نرم‌افزارهای دیجیتال مخصوص کودکان، تعیین ناظرانی برای مناسب‌سازی مطالب و محتواهای ارائه‌شده از سوی شرکت‌های رسانه‌ای برای کودکان زیر ۱۸ سال و... است.

از جمله اقدامات بین‌المللی دیگر، اعلامیه یونسکو در سال ۱۹۹۹ جهت حمایت از حقوق کودکان و طرح اقدام برای حمایت از آنان، گزارش سالانه یونیسف درباره وضعیت کودکان در سال ۲۰۱۷ برای تحقق حقوق کودکان در

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-18]

فضای سایبری، توصیه شورای اروپا در سال ۲۰۱۸ میلادی به کشورهای عضو در محافظت و تحقق حقوق کودک در محیط دیجیتال را می‌توان نام برد. در کنار این موارد در تفسیر عمومی شماره ۲۵ منتشره در تاریخ ۲۱ مارس ۲۰۲۱، کمیته حقوق کودک سازمان ملل متحد یک نهاد حقوق بشری پیمان‌محور، به چگونگی اعمال پیمان‌نامه حقوق کودک توسط دولت‌ها در حوزه دیجیتال پرداخت. هدف کمیته از این تفسیر عمومی، ارائه راهبرد برای تقنین و سیاستگذاری در زمینه تحقق تعهدات دولت‌ها در چهارچوب پیمان‌نامه حقوق کودک و پروتکل‌های اختیاری آن در پرتوی فرصت‌ها، مخاطرات و چالش‌های فضای مجازی بود. به بیان بهتر، امروز با تفسیر عمومی این کمیته، حقوق کودک نه‌تنها در محیط آفلاین، بلکه در محیط دیجیتال و برخط نیز تضمین می‌شود.

از منظر داخلی علاوه بر اینکه کلیات قوانین و مقررات جمهوری اسلامی حمایت‌های کلی را از قشر کودک و نوجوان مورد نظر قرار می‌دهد، تصویب سند صیانت از حقوق کودکان و نوجوانان در فضای مجازی با هدف ساماندهی فضای مجازی کودک و ایجاد یک زیست‌بوم محافظت‌شده، توسط شورای عالی فضای مجازی اقدامی مهم و راهبردی در این زمینه است که در آن به ۹ سیاست کلان برای محافظت از کودکان در برابر آسیب‌های احتمالی فضای مجازی اشاره شده است و تدوین‌کنندگان در سازوکاری تولید، مدیریت و نظارت بر تولید محتوا را به برخی نهادهای اجرایی و حاکمیتی واگذار کرده‌اند.

در کنار کلیه سازوکارهای حقوقی نهاد خانواده نیز به عنوان یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین نهادها در ایجاد یا کنترل وابستگی کودکان و نوجوانان به فضای مجازی مورد توجه است، لذا نهادینه‌کردن برخی از جنبه‌های رفتار اجتماعی در دوران کودکی نیازمند همکاری و همراهی خانواده‌هاست. می‌توان نتیجه گرفت که آگاهی و اطلاع والدین از جنبه‌های مثبت و منفی سرگرمی‌های دیجیتال و حضور کودکان در فضای مجازی بسیار مهم است. آنان می‌بایست با تشخیص بازی‌های مفید و مناسب سن و جنس کودکان و شناخت نسبت به مسائل تربیتی و آگاهی نسبت به انواع بازی‌های رایانه‌ای، همواره سواد و اطلاعات دیجیتالی خود را به روز نگه دارند تا بتوانند پاسخگوی پرسش‌ها و نیازهای فرزندان در این عرصه باشند. در این راه نقش فرهنگ‌سازی و اطلاع‌رسانی مناسب برای خانواده‌ها نیز بسیار حائز اهمیت است و باید در دستور کار مراکز فرهنگی و متولیان امر قرار گیرد.

می‌بایست خاطرنشان نمود که تکنولوژی بیشتر از اینکه ذاتاً فناورانه باشد، ماهیتی اخلاقی، فرهنگی و انسانی دارد و انسان به واسطه هیپنوتیزم عصر تکنولوژی از فروغی که جوهره وجودی اوست، دور شده است، البته تکنولوژی به خودی خود مخرب نیست و نحوه استفاده از آن است که بسیار مهم است و عدم توجه به اخلاق در مواجه با تکنولوژی در عصر حاضر سبب خلق پلتفرم‌ها و خدماتی از فناوری‌های هوش مصنوعی شده است که خارج از اراده و کنترل بشر است و در آینده‌ای نه‌چندان دور و با ادامه این روند شاهد شکل‌گیری نظم نوینی در اجتماع بشری خواهیم بود که در روش مواجهه با جامعه و قانون اثرگذار خواهد بود.

ملاحظات اخلاقی

در پژوهش حاضر جنبه‌های اخلاقی مطالعه کتابخانه‌ای شامل اصالت متون، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-18]

تضاد منافع

نویسنده هیچ‌گونه تضاد منافع احتمالی را در رابطه با تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله اعلام نکرده است.

تأمین مالی

نویسنده اظهار می‌نماید که هیچ‌گونه حمایت مالی برای تحقیق، تالیف و انتشار این مقاله دریافت نکرده است.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-18]

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

References

1. Rezaee Vala MR, Kavianifar S, Moghaddam Z, Masumi F. Investigating the harms of virtual networks on the lifestyle of young people and adolescents. Tehran: 2nd International & 4th National Conference on Management and Humanistic Science Research; 2017. p.1-10. [Persian]

2. Seyed Nasseri MM, Shah Mohammadi T. Investigating children's rights in the digital environment. Studies in Jurisprudence and Media Law. 2022; 4(1): 137-164. [Persian]

3. Nekoofar H, Ghalavand Z. The impact of cyberspace on children's morality and identity. Yazd: The First National Conference on the Identity of Islamic Iranian Children in Preschool; 2018. p.1-14. [Persian]

4. Bagherzadeh S, Abbasi M, Sharifi Tarzkouhi H. Protection of the Rights of Transsexuals in the Light of the General Comments of the Committee on the Rights of the Child. The Journal of Human Rights. 2022; 17(1): 117-140. [Persian]

5. Buga I. Modification of Treaties by Subsequent Practice. Oxford: Oxford University Press; 2018.

6. Ebrahimi Z, Musharraf Javadi Z. Principles governing the child's right to health in the international human rights system. Children's Rights Quarterly. 2020; 1(4): 113-140. [Persian]

7. Tobin J. The UN Convention on the Rights of the Child: A Commentary. Oxford: Oxford University Press; 2019.

8. Salami S, Zahra Zare Esfidani Z, Hasani S, Motamed-Nejad R. The Right to Mental Health of Children in Cyberspace in Light of Iranian Legal System, Islam and International Human Rights Instruments. The Quarterly Journal of Islamic Law Research. 2022; 23(1): 131-160. [Persian]

9. Biranvand A. The Viewpoint of the Librarians of Public Libraries of Fars Province about the Usage of Children E-Books in Public Libraries. Librarianship and Information Organization. 2012; 23(3): 118-131. [Persian]

10. Unicef. Children in a digital world. The State of the World's Children. 2017. p.17-18. Available at: https://www.unicef.org/uzbekistan/media/711/file/SOWC:%20Children%20in%20a%20Digital%20World.pdf. Last Visited October 04, 2022.

11. Hosseini H, Javaheri A. Criminal Protection of Children against Online Abuses in Iran and UK Regulations and International Documents. Journal of Legal Research. 2021; 19(44): 107-132. [Persian]

12. Kazemi SA. Selection of international documents, children's rights. 1st ed. Tehran: Khorsandi Publications; 2014. [Persian]

13. Shariati M, Zamaniyan M, Khalili M. Dissemination of images of children in cyberspace and its effect on personality development before puberty, in the light of Iranian law and international regulations. Journal of Law and Modern Studies. 2021; 2(1): 1-18. [Persian]

14. CRC/C/GC/25. 2021.

15. Mazlumzadeh A, Jamalzadeh A, Shahabi R. Jurisprudential principles related to children's rights in the digital environment with emphasis on the commercial use of children's activities. Economic Jurisprudence Studies. 2022; 3(5): 35-56. [Persian]

16. Totunchian M, Sarshar M. The Right to Family Life of Children in the Light of Human Rights System. Child Rights Journal. 2020; 2(7): 105-123. [Persian]

17. Stoilova M, Livingstone S, Khazbak R. Investigating Risks and Opportunities for Children in a Digital World: A rapid review of the evidence on children's internet use and outcomes. Innocenti Discussion Papers, No.2020-03, UNICEF Office of Research-Innocenti, Florence; 2021.

18. Biancarosa G, Griffiths GG. Technology tools to support reading in the digital age Future of Children. Future Child. 2012; 22(2): 139-160.

19. Reid Chassiakos YL, Radesky J, Christakis D, Megan AM, Cross C, Council on Communications and Media. Children and Adolescents and Digital Media. Pediatrics. 2016; 138(5): e20162593.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-18]

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.